

HISTORIA ARIAN
SPISANA DLA MNICHÓW

ATANAZY WIELKI

**HISTORIA ARIAN
SPISANA DLA MNICHÓW**

Wprowadzenie, tłumaczenie, przypisy
Ewa Dusik-Krupa

Wydawnictwo WAM
Kraków 2018

© Wydawnictwo WAM, 2018

Podstawa przekładu: *Historia arianorum ad monachos*, ed. H. G. OPITZ,
[w:] *Athanasius Werke II*, Berlin 1935

Publikacja dofinansowana z dotacji na utrzymanie potencjału badawczego
Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie przyznanej przez
Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w roku 2016.

Konsultacja naukowa: prof. dr hab. Henryk Pietras SJ
Redakcja i korekta: Agnieszka Caba
Projekt okładki: Andrzej Sochacki
Skład: Edycja

ISBN 978-83-277-0920-2

WYDAWNICTWO WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 12 62 93 200 • faks 12 42 95 003
e-mail: wam@wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY
tel. 12 62 93 254-255 • faks 12 62 93 496
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

KSIĘGARNIA WYSYŁKOWA
tel. 12 62 93 260
www.wydawnictwowam.pl

Druk: K&K • Kraków

Publikację wydrukowano na papierze IBOOK White 70 g wol. 1.6
dostarczonym przez IGEPa Polska Sp. z o.o.

WPROWADZENIE

I. ATANAZY WIELKI

O wczesnej młodości Atanazego i jego rodzinie nie możemy dzisiaj zbyt wiele powiedzieć. Historycy starożytni nie przekazują informacji na ten temat, a i sam Atanazy, chociaż lubił pisać o samym sobie, pozostaje w tej kwestii oszczędny w słowach.

Problemów nastręcza już ustalenie daty narodzin biskupa Aleksandrii. W momencie objęcia urzędu miał on niespełna trzydzieści lat, co pozwala założyć, że urodził się pomiędzy rokiem 295 a 299¹. Sam Atanazy, chociaż wspomina o zarzutach, które wpłynęły odnośnie do jego zbyt wczesnego wyboru na tron biskupi, nie precyzuje, jak znaczna była to różnica względem tradycji.

O jego rodzinie również posiadamy jedynie skromne informacje². Atanazy krótko wspomina o swoim statusie w *Apologii przeciwko arianom*, gdzie określa się jako człowieka prywatnego i ubogiego³. Grzegorz z Nazjanzu w swojej mowie na cześć Atanazego z Aleksandrii poświęca jeden passus wykształceniu biskupa, które przedstawia jako raczej ogólne, lecz oparte w znacznej mierze na pismach chrześcijańskich⁴. Takiemu stanowi rzeczy zdaje się jednak przeczyć to, że Atanazy dobrze znał Platona, Arystotelesa i Demostenesa, a także cytował Homera⁵.

Pierwszym pewnym wydarzeniem w życiorysie Atanazego jest jego obecność w Nicei w 325 roku, gdzie towarzyszył jako diakon biskupowi

¹ T. D. BARNES, *Athanasius and Constantius. Theology and Politics in the Constantinian Empire*, Cambridge 2001, 10; P. SZEWCZYK, *Wstęp*, [w:] *Mowy przeciwko Arianom I-III*, tłum. P. Szewczyk, Kraków 2013, 8.

² Historycy kościelni nie podejmują tego tematu, jak również sam Atanazy wspomina jedynie, że posiadał ciotkę. Por. *Hist. arian.* 13.

³ Πῶς γὰρ ἂν ιδιώτης ἄνθρωπος καὶ πένης τηλικαῦτα δύναιτο. *Apol. arian.* 9.

⁴ Ἐκεῖνος ἐπράφη μὲν εὐθὺς ἐν τοῖς θείοις ἢ θεσι καὶ παιδεύμασιν, ὀλίγα τῶν ἐγκυκλίων φιλοσοφήσας, τοῦ μὴ δοκεῖν παντάπασι τῶν τοιούτων ἀπειρωεῖν, μὴ δὲ ἀγνοεῖν ὧν ὑπεριδεῖν ἐδοκίμασεν. *Orat.* 21.

⁵ Por. *Hist. arian.* 68.

Aleksandrowi. Sam sobór można więc uznać za punkt początkowy biografii Atanazego jako późniejszego biskupa Aleksandrii.

Opinie badaczy dotyczące powodu zwołania samego Soboru Nicejskiego są wyraźnie podzielone. Zarówno z dokumentów soborowych, jak i przekazu historyków kościelnych nie można jasno określić, jaką rolę w tej kwestii odegrała sprawa Ariusza. Konflikt na tle chrystologicznym, który stał się jednym z głównych tematów późniejszych pism Atanazego, rozpoczął się bowiem kilka lat przed decyzją o zwołaniu soboru⁶. Początkowo kontrowersja związana z poglądami Ariusza miał charakter lokalny. Zawczasu starano się doprowadzić do rozwiązania sytuacji na terenie Aleksandrii, czego skutkiem było zwołanie synodu i potępienie w wyniku obrad tak Ariusza, jak i jego poglądów⁷. Dopiero w momencie gdy Ariusz, opuszczając Egipt, udał się do Palestyny, aby szukać oparcia w tamtejszych biskupach, problem stał się ogólnokościelny.

Najprawdopodobniej powody zwołania soboru nie ograniczały się jedynie do jednego problemu, z którym przyszło się zmierzyć biskupom. W 324 roku wraz ze zwycięstwem nad Licyniuszem Konstantyn Wielki stał się jednowładcą całego Imperium. Teraz, kiedy udało się przywrócić w Cesarstwie spójność polityczną, przyszedł czas na zajęcie się kwestiami rozłamami w państwie pod względem wiary. Konstantyn zaprosił biskupów do Nicei z okazji jubileuszu dwudziestolecia swojego panowania. Przy tej okazji postanowił najprawdopodobniej ogłosić pojednanie w Kościele, kalendarz paschalny oraz podstawową formułę wiary⁸. Nie ulega wątpliwości, że na terenie Cesarstwa istniały liczne grupy głoszące kontrowersyjne poglądy, wśród których nie sposób pominąć zarówno melicjan, jak i donatystów. Nasuwa to myśl o koncepcji zaprowadzenia jedności w Kościele na podstawie wypracowanego kompromisu, którym miało być ustalone wyznanie wiary. Kwestią sporną w dzisiejszej nauce pozostaje jednak miejsce sprawy samego

⁶ Badacze wykazują kilka prawdopodobnych dat rozpoczęcia kontrowersji ariańskiej. Ze względu na brak jednoznacznych informacji źródłowych najogólniej można umiejscowić omawiany konflikt na początku lat dwudziestych IV wieku. W najnowszych opracowaniach przeważają dwie opinie, datujące początek sporu na rok ok. 323 oraz lata 318/20. Por. H. PIETRAS, *Sobór nicejski (325). Kontekst religijny i polityczny, dokumenty, komentarze*, Kraków 2013, 68; S. BRALEWSKI, *Wokół soboru nicejskiego (325): Na kanwie monografii autorstwa Henryka Pietrasa SJ*, „Vox Patrum” 36 (2016) t. 65, 77.

⁷ *Dokumenty synodów od 50 do 381 roku*, oprac. A. BARON, H. PIETRAS SJ, Kraków 2006, 78-82.

⁸ H. PIETRAS, *Sobór nicejski (325)*, 137.

Ariusza, który był jedynie prezbiterem, oraz antyariański charakter soboru. Problemu nastęcza przede wszystkim to, że Ariusz faktycznie został potępiony i wykluczony ze wspólnoty przez Aleksandra kilka lat przed obradami w Nicei. Gdyby więc przyjąć, że sobór rzeczywiście potępił prezbitera, oznaczałoby to, że uczynił to, co już zostało postanowione w Aleksandrii. Niemniej sprawa Ariusza i wydarzenia soborowe pozostały nie bez znaczenia dla przyszłej polityki Atanazego.

Niedługo później, 17 kwietnia 328 roku, zmarł dotychczasowy biskup Aleksandrii, a na jego miejsce został wybrany Atanazy. Był on znacznie mniej skłonny do pojednania z tymi, którzy pozostawali poza Kościołem. Spór w Aleksandrii rozpoczął się na nowo, tym razem w znacznie ostrzejszej postaci. Melicjanie⁹ oraz zwolennicy Ariusza dążyli do usunięcia nowego biskupa, zarzucając mu zbyt młody wiek. Ponieważ nie był to wystarczający zarzut, postanowiono podjąć z Atanazym walkę na tle nie tyle teologiczno-dogmatycznym, ile administracyjnym. W związku z tym jego przeciwnicy skierowali się do samego cesarza. Pierwszą próbę działań przeciwko Atanazemu zjednoczeni wspólnym celem melicjanie i arianie podjęli już niedługo po jego wyborze. Wysunęli pod adresem biskupa szereg oskarżeń, aby móc złożyć go z urzędu. Zarzuty, które stawiano Atanazemu, dość szeroko opisuje Sozomen.

Pierwsza pisemna skarga na biskupa, która dotarła do dworu cesarskiego, związana była z nielegalnie nałożonym przez niego na mieszkańców Egiptu podatkiem od lnianych chitonów. Oskarżyciele Atanazego mieli zeznać, że ów podatek był pobierany również od nich samych. Sam zarzut został jednak sprawnie odparty dzięki obronie dwóch prezbiterów, Apisa i Makarego.

Następna skarga, z którą musiał się zmierzyć biskup Aleksandrii, również została Konstantynowi przekazana w formie listowej. Przeciwnicy Atanazego zdecydowali się obwinić go o spiskowanie przeciwko władcy oraz kradzież szkatułki złota, która należała do niejakiego Filumena. Zgodnie z przekazem historyków kościelnych sprawa ta została stonkunkowo szybko zakończona. Po krótkim dociekaniu wyszło na jaw, że

⁹ Zwolennicy Melicjusza, biskupa Lykopolis w Egipcie. Melecjusz w czasie prześladowań Dioklecjana zgodził się złożyć ofiarę pogańskim bogom, za co został wykluczony z Kościoła. Sam nie uznał tej decyzji i zgromadził wokół siebie grupę zwolenników. W 325 roku biskup Aleksandrii Aleksander zwołał synod w celu zaprowadzenia jedności Kościoła. Dokumenty synodalne jednak się nie zachowały.

wrogowie Atanazego mijają się z prawdą, i zarzuty ponownie zostały odparte. Konstantyn jednak w tym przypadku zdecydował się na ukaranie oskarżycieli¹⁰.

Nieprzyjaciele biskupa Aleksandrii, widząc, że tego typu pomówieniami niewiele są w stanie zdziałać, zdecydowali się na postawienie Atanazemu znacznie poważniejszych zarzutów. Do cesarza Konstantyna dotarły informacje o zamordowaniu niejakiego Arseniusza. Osobą odpowiedzialną za tę zbrodnię miał być Atanazy, którzy rzekomo odciął ofierze również rękę, aby móc ją wykorzystywać w celach czarnoksiężskich. Inkryminacja była poważna i cesarz zarządził przeprowadzenie w tej sprawie śledztwa. Zadanie to powierzone zostało ówczesnemu cenzorowi Antiochii Dalmacjuszowi. W trakcie dochodzenia wykazano, że Arseniusz żyje i przez cały czas ukrywał się w Tebaidzie oraz Tyrze. Atanazy został natychmiast oczyszczony ze wszystkich zarzutów.

Przeciwnicy Atanazego nie dali jednak łatwo za wygraną i w 335 roku na synodzie w Tyrze pod przewodnictwem Euzebiusza z Nikomedii ponownie wysunęli kolejne oskarżenia wobec biskupa Aleksandrii. Konstantyn Wielki zarządził, aby na początku obrad zostały zbadane wszystkie zarzuty wniesione przeciwko Atanazemu. Niejaki Ischyras został przez adwersarzy Atanazego przekonany do złożenia zeznań o połamaniu przez biskupa kielicha mszalnego. Zarzut ten jednak szybko odrzucono, gdy odkryto, że złożone oświadczenie nie jest prawdziwe¹¹. Ponadto przedstawiono zeznania o krzywoprzysięstwie i bezprawnym pozbawieniu funkcji pasterskich Kallinikosa. Wznowiona została również sprawa Arseniusza, chociaż dostępne dzisiaj źródła nie wspominają nic na temat tego, na jakich podstawach postanowiono ponownie rozpatrzyć tę kwestię. Sozomen i Teodoret wspominają również sprawę pewnej kobiety, na której Atanazy miał dopuścić się gwałtu. Co istotne, chociaż sam Atanazy w swojej *Historii arian* nawiązuje do wydarzeń z tego synodu, nie wspomina ani słowem o tym konkretnym oskarżeniu. Część zarzutów udało się oddalić, ale biskup Aleksandrii uznał, że ze względu na nieprzychylność wyznaczonych sędziów dalszy pobyt w Tyrze zagraża jego bezpieczeństwu, i postanowił opuścić obrady. To jednak nie przerwało zgromadzenia i wydano karę zaozornie. Ariusz miał wśród uczestników synodu wielu zwolenników, w tym

¹⁰ Sozomen, *Hist. eccl.* II 23.

¹¹ H. CHADWICK, *The Church in Ancient Society. From Galilee to Gregory the Great*, Oxford 2001, 228.

Euzebiusza z Nikomedii¹², tak więc Atanazy został mocą synodu złożony z urzędu i zakazano mu powrotu do Aleksandrii, aby nie wywoływał tam więcej zamieszek¹³.

Mając na uwadze spokój w Cesarstwie, cesarz przychylił się do wydanego wyroku i skazał Atanazego na wygnanie. Ponadto zmianę układu sił spowodował list wysłany w 333 roku przez Ariusza do Konstantyna¹⁴, w którym prosił on o ponowne przyjęcie do Kościoła. Ariusz zdawał sobie sprawę, że bez złożenie takiego wyznania wiary, które zaakceptuje Konstantyn, nie może liczyć na pozytywne rozpatrzenie swojej prośby. Należy przyjąć, że cesarz prośby wysłuchał, gdyż dwa lata później, na synodzie zwołanym przy okazji poświęcenia kościoła Męki Zbawiciela w Jerozolimie, Ariusz i jego zwolennicy zostali zrehabilitowani¹⁵.

Konstantynem w jego działaniach przeciwko biskupowi Aleksandrii kierowały przede wszystkim względy polityczne. Stolica biskupia Atanazego stanowiła ośrodek niezwykle istotny dla całego Cesarstwa, a więc chciano jak najszybciej zakończyć nieustanne spory na tle wiary. Niezadowolenie z ostrych starć pomiędzy zwolennikami Ariusza i najbardziej zagorzałymi zwolennikami symbolu nicejskiego wyrażała również część duchowieństwa. Aby uspokoić nastroje w rozdartym państwie, najlepszym rozwiązaniem wydało się usunięcie ze sceny politycznej najzagorzalszego adwersarza arianizmu, Atanazego z Aleksandrii. Zgromadzenia niepozostające w jedności z Kościołem¹⁶ zostały potraktowane w ten sam sposób. Mianowicie, według relacji Sozomena, Konstantyn, aby uspokoić sytuację w państwie, nakazał odebrać wszystkim takim wspólnotom ich domy modlitwy i włączyć je do wspólnego mienia kościelnego, a także zakazał im urządzania zebrań religijnych¹⁷.

¹² Euzebiusz z Nikomedii był jednym z najbardziej wpływowych biskupów za czasów Konstantyna Wielkiego i jego syna Konstancjusza II. Początkowo był biskupem miasta Berytus, dopiero od 330 roku pełnił funkcję biskupa Nikomedii. Od 338 roku zaś objął urząd biskupa w Konstantynopolu. O jego wpływach na dworze cesarskim świadczy to, że to on ochrzcił Konstantyna Wielkiego.

¹³ Synod w Tyrze (335). Zobacz: Sokrates, *Hist. eccl.* I 28, 32; Sozomen, *Hist. eccl.* II 25; Tdt, *Hist. eccl.* I 28; *Dokumenty synodów od 50 do 381 roku*, 91-92.

¹⁴ Tdt, *Hist. eccl.* I 26.

¹⁵ Synod w Jerozolimie (335). Zobacz: *Dokumenty synodów od 50 do 381 roku*, 92-93.

¹⁶ Konstantynowi Wielkiemu przyświecał jasny cel, jakim była jedność Kościoła. Konsekwentnie więc realizował swoją politykę przeciwko tym zgromadzeniom, które naruszały tę spójność, nie tylko w kontekście wydarzeń na Soborze Nicejskim.

¹⁷ Sozomen, *Hist. eccl.* II 32.

Wraz ze śmiercią Konstantyna Wielkiego w 337 roku sytuacja zarówno zwolenników, jak i przeciwników nicejskiego wyznania wiary znacząco się zmieniła. Euzebiusz z Nikomedii i Teognis z Nicei uznali ten czas za odpowiedni moment, aby wyprzeć formułę nicejską i zastąpić ją inną. Atanazy jednak tymczasem powrócił z Galii, gdzie przebywał na wygnaniu, do Aleksandrii¹⁸. Wszyscy wiedzieli, że jak długo będzie on pozostawał na swoim urzędzie, stronnictwo antynicejskie nie będzie w stanie zdobyć niezbędnej przewagi. Na czele przeciwników symbolu nicejskiego stanął Euzebiusz z Nikomedii. Zgodnie z przekazami historyków kościelnych postawiono sobie za cel wprowadzenie jednolitej, różnej od nicejskiej, doktryny na całym Wschodzie i usunięcie ze stolic biskupich wszystkich obrońców prawowierności nicejskiej¹⁹.

Atanazy ponownie znalazł się w trudnej sytuacji i mimo prób umocnienia swojej pozycji po raz kolejny jego przeciwnikom udało się go usunąć z tronu biskupiego. W 338 roku w Antiochii Syryjskiej zwołano kolejny synod²⁰. Podjęto na nim sprawę Atanazego, który miał rzekomo zlekceważyć uchwałę dotyczącą urzędu biskupa²¹ i objął stanowisko, zanim otrzymał upoważnienie od synodu. Ponadto, kiedy wracał, w mieście zaczęły się rozruchy i wielu ludzi zginęło, za co winą obarczono jego. Decyzją tego synodu biskupem Aleksandrii został Grzegorz z Kapadocji²². Nowy biskup pojawił się w mieście tuż przed Wielkanocą 339 roku. Po licznych zamieszkach w Wielką Niedzielę Atanazy został ponownie zmuszony do ucieczki i schronił się w Rzymie u Juliusza I²³. Przebywał tam przez siedem lat, zanim dzięki poparciu cesarza Konstansa i wsparciu Juliusza²⁴ w 346 roku ponownie powrócił do Aleksandrii jako biskup.

Po powrocie szybko nawiązał kontakty z wieloma biskupami, wśród których znalazł licznych sprzymierzeńców w walce z arianizmem. W swoim mieście cieszył się spokojem do roku 350, kiedy to zmarł jego protektor, cesarz Konstans. W cesarstwie pełnię władzy przejął Konstancjusz II, znany ze swoich sympatii dla zwolenników arianizmu. Teologiczny spór, który

¹⁸ Zob. *Dokumenty synodów od 50 do 381 roku*, 93-109.

¹⁹ C. R. GALVAO-SOBRINHO, *Doctrine and Power. Theological Controversy and Christian Leadership in the later Roman Empire*, Berkeley-Los Angeles 2013, 125.

²⁰ *Dokumenty synodów od 50 do 381 roku*, 93.

²¹ Wrócił on z wygnania jedynie z listem cesarskim.

²² Sozomen, *Hist. eccl.* III 5.

²³ Wydarzenia związane z Wielkanocą 339 roku Atanazy opisuje w *Epistula encyclica*.

²⁴ W sprawie Atanazego oraz Marcelogo z Ancyry Juliusz I zwołał w Rzymie w 340/41 roku synod. Por. *Dokumenty synodów od 50 do 381 roku*, 110-123.

rozgorzał po śmierci Konstantyna Wielkiego, ujawnił próbę przekształcenia urzędu biskupa w siłę społeczno-polityczną²⁵. Atanazy zaś, jako jeden z najzagorzalszych obrońców ortodoksji, nie chciał się zgodzić na najmniejsze ustępstwa wobec tych, których uważał za heretyków²⁶. Za przyzwoleniem nowej władzy zwołano dwa synody mające na celu ponowne potępienie biskupa Aleksandrii. Pierwsze obrady odbyły się w Arles (353), gdzie nakazano uczestnikom podpisać się pod potępieniem Atanazego²⁷. Następnie tę samą kwestię podjęto na synodzie w Mediolanie (355)²⁸, w wyniku którego na wygnanie skazano tych biskupów, którzy odmówili złożenia takiego podpisu: Dionizego z Mediolanu, Euzebiusza z Vercelli i Lucyfera z Cagliari²⁹. Biskup Aleksandrii w wyniku tych intryg był zmuszony po raz kolejny w 356 roku opuścić swoje miasto. Postanowił ukryć się na pustyni pośród przyjaznych mu mnichów egipskich. W tym okresie poświęcił się przede wszystkim twórczości teologicznej i jasnemu określeniu swojej nauki. W tym czasie powstała również *Historia arian*.

Powrót do Aleksandrii dla Atanazego stał się możliwy dopiero po śmierci Konstancjusza II w 361 roku. Jednak rządy Juliana Apostaty już wkrótce ponownie zmusiły go do udania się na wygnanie jako tego, kto zakłóca spokój i jest nieprzyjacielem bogów. Ponownie schronił się u mnichów, a swój urząd biskupi odzyskał dopiero w 363 roku. W spokoju pełnił funkcję biskupa Aleksandrii przez dwa lata. W 365 roku z rozkazu cesarza Walensa musiał raz jeszcze, na cztery miesiące, opuścić miasto.

Atanazy był skazywany na wygnanie aż pięć razy i spędził na nim w sumie siedemnaście lat. W czasie swojej działalności napisał liczne dzieła dogmatyczne, polemiczne i ascetyczne, a także pozostawił po sobie bogatą korespondencję. Zmarł w roku 373.

²⁵ C. R. GALVAO-SOBRINHO, *Doctrine and Power*, 126.

²⁶ Charakterystyczne dla pism Atanazego, w tym również dla *Historii arian*, jest dość subiektywne spojrzenie autora na prawowierność i pobożność jego przeciwników. Teksty jego autorstwa zdają się świadczyć o tym, że Atanazy miał w zwyczaju określać mianem heretyków nie tylko tych, którzy znacząco odstępili od nicejskiego wyznania wiary, ale również tych, którzy ośmielili się z nim samym nie zgadzać w pewnych kwestiach. Por. P. SZEWCZYK, *Wstęp*, 10-13. Atanazy nie stroni także od idealizowania swojej własnej osoby, co w przypadku *Historii arian* ujawnia się dość często w trakcie narracji.

²⁷ *Dokumenty synodów od 50 do 381 roku*, 206.

²⁸ Tamże, 207.

²⁹ E. DUSIK-KRUPA, *Biskupi zwolennicy orzeczeń soboru w Nicei na Wschodzie po synodzie mediolańskim w 355 roku na podstawie korespondencji Lucyferiusza z Calaris*, „Textus et Studia” t. 4 (2015), 10-11.

II. CHARAKTERYSTYKA *HISTORII ARIAN*

Historia arian jest dziełem eklektycznym. Ze swojego założenia ma przedstawiać historię arian od roku 330 do roku 360. Jednak treścią wykracza znacznie poza normy ogólnie przyjęte dla dzieł historycznych. Atanazy swoje dzieło rozpoczyna od podsumowania sytuacji politycznej Kościoła. Już w tym miejscu możemy zauważyć, że opisywane przez biskupa Aleksandrii wydarzenia będą w znacznej mierze dotyczyć jego samego, choć należy przy tym zaznaczyć, że Atanazy niezwykle rzadko pisze o sobie w pierwszej osobie. Samą *Historię arian* zaś można uznać za dzieło o charakterze mocno propagandowym, w którym biskup Aleksandrii przedstawia wydarzenia z własnego, niekoniecznie obiektywnego, punktu widzenia.

W początkowych rozdziałach *Historii arian* trudno jest wyznaczyć chronologię. Pierwszy epizod, do którego odwołuje się Atanazy, to wydarzenia z Wielkanocy 339 roku. Następnie w kolejnym rozdziale wspomina synod w Tyrze oraz sprawę domniemanego zabójstwa Arseniusza, które z całą pewnością miało miejsce przed 333 rokiem.

Pierwsze trzy rozdziały należałoby jednak uznać za jedną całość i traktować jako wstęp do całego dzieła. Chociaż podejmowane w tym fragmencie przez Atanazego wątki dotyczą przede wszystkim jego samego, stanowią bazę wyjściową do nakreślenia zarówno tematyki, jak i koncepcji całej *Historii arian*. Należy również zwrócić uwagę, że Atanazy pragnie przekazać czytelnikowi konkretne nastawienie do własnej osoby. Już w drugim rozdziale określa siebie słowami: „znany jako nienaganny” (por. 2). Innymi słowy: *Historia arian* nie jest kolejną apologią, ale również nie jest pozbawiona jej elementów.

Rozdziały od czwartego do siódmego włącznie nie zachowują chronologii, jednak w zestawieniu z trzema pierwszymi z całą pewnością nie należą do wstępu. Pierwszym zrelacjonowanym w nich przez Atanazego epizodem jest oskarżenie Eustacjusza, biskupa Antiochii, które miało miejsce w 330 roku. Kolejne rozdziały Atanazy poświęca Eutropiuszowi z Adrianopola. Pisząc dalej o Marcelim z Ancyry, wybiega jednak w czasie aż do roku 343. Następnie wraca, jak można wywnioskować z użytych słów, do dość znanej powszechnie i głośnej sprawy sporu z 338 roku między Macedoniuszem i Pawłem o urząd biskupa Konstantynopola.

Opis oskarżenia Eutropiusza z Adrianopola należy więc zakwalifikować jako epizod *de facto* rozpoczynający historię arian, jaką chciał spisać Atanazy. Wydarzenia w porządku chronologicznym Atanazy zaczyna relacjonować